

Dva diktátoři ve střehu

(Hitler, Stalin a druhá světová válka)

Okolnosti spojené s přepadením bývalého Sovětského svazu nacistickým Německem 22. června 1941 jsou stále aktuálním tématem vojenských historiků nejen nástupnických států bývalých protivníků, ale i předmětem zkoumání historických institucí v jiných částech světa.

Je pochopitelné, že nejzasvěceněji se mohou k uvedené tematice vyjadřovat historikové němečtí i ruští. Časový postup od posuzovaných událostí navíc umožňuje důkladnější a vědecky nestrannější využití dostupných dokumentů. K tomu přispívá i skutečnost, že se do značné míry rozšířila dostupnost studia archivních dokumentů, jejichž původní utajování ztratilo s novým vývojem po ukončení studené války svůj smysl.

Nelze se však oddávat iluzím o tom, že byly zpřístupněny všechny relevantní dokumenty, především z archivů různých zpravodajských služeb.

To zpravodajské služby dělají jen velmi nerady. Kromě toho je vždy možnost podvrhů dokumentace nebo prezence účelově vyrobených dokumentů, jak o tom svědčí historické zkušenosti. Každá vládní moc v dějinách se dopouštěla ve větší nebo menší míře falzifikací dokumentů ve svůj prospěch, ničení těch, které byly v rozporu s jejími názory a programy a případné výroby a prezentace takových dokumentů, které by mohly její postavení upevnit, anebo alespoň její činnost zdůvodňovat. Tyto skutečnosti je nutné mít na paměti při jakémkoli zkoumání závažných historických událostí a při jejich výkladu.

To je nutné do jisté míry brát v úvahu i při hodnocení knihy **Wernera Masera „Porušení slova“**, renomovaného německého historika, jehož hlavní úsilí je zaměřeno na oblast nejnovějších dějin Německa, především na období výmarské republiky a Hitlerovy třetí říše. Autor je všeobecně uznáván jako oficiální znalec Hitlera a nacistického režimu. Je vysoce erudovaným profesorem historie a mezinárodního práva. Tato kombinace mu umožňuje všestranné posouzení historie z obou hledisek. Vzhledem ke svému věku – ročník 1922 – musel být nějak zapojen i do vojenské mašinérie nacistického režimu, i když lze sotva předpokládat, že by zastával významnější funkci.

Přesto se však úspěšně zhostil i tak těžkého úkolu posouzení vojenskostrategických aspektů rozpoutání a průběhu sovětsko německého válečného konfliktu před i po 22. červnu 1941. Jde vlastně o jakési vybočení z jeho celkové tvorby hlavně politického a mezinárodně-právního charakteru do převládající problematiky vojenské.

První dojem, který čtenář získá, je nevídané množství dokumentů a odkazů, které dlo doprovázejí. Jsou mezi nimi i takové, které byly až do konce studené války pečlivě utajovány. Na druhé straně však vzniká dojem, že právě do jisté míry senzační příchutí těchto nově objevených dokumentů svádí autora k jejich přeceňování. Je to patrné při posuzování stěžejních výcvikových dokumentů Rudé armády, které byly vydávány

každoročně a určovaly hlavní směry přípravy vojsk a štábů. I když tyto dokumenty odrážely vývoj vojenského umění, uváděly nové způsoby přípravy a kladly důraz na určité formy a způsoby bojové činnosti, neměly přímou spojitost s operačně-taktickými plány na přípravu a provedení „ostré“ akce v případě válečného střetnutí.

Dále je třeba vidět, že generální štáby všech armád na světě již v době míru vyhodnocují bezpečnostní rizika a mezinárodní bezpečnostní situaci a plánují a připravují adekvátní vojenská opatření pro případ konfliktu. Nemohou reagovat okamžitě, protože materiálně-technické zabezpečení obrany vyžaduje přípravu, plánování a provedení rozsáhlých příprav, spojených s výkonností ekonomiky, rozpočtovými možnostmi a výstavbou potřebné infrastruktury, známé pod pojmenováním operační příprava válčiště. Je sice pravda, že i generální štáby musí být schopny reagovat pružně na změnu situace, to však neznamená zásadní strategický obrat, ale jen prostorovou nebo vojenskotechnickou dílčí změnu zásadního plánování.

Jakýkoli realizační plán stěžejní vojenskostrategické operace, která je přímým projevem reakce na stávající nebo perspektivní situaci, vyžaduje určitý čas na přípravu. V daném případě jde ze sovětské strany o *strategický plán soustředění vojsk z května 1941 na válku proti Německu* a jeho spojencům, zpracovaný maršálem Vasilevským a podepsaný lidovým komisařem obrany a náčelníkem generálního štábu Rudé armády.

Z německé strany jde o plán napadení Sovětského svazu pod názvem *Barbarossa*, podepsaný Hitlerem již 18. prosince 1940, tedy půl roku před zahájením vlastního útoku.

Zatímco sovětský plán má charakter memoranda, o jeho realizaci teprve mělo být rozhodnuto, je plán Barbarossa již přímo směrnicí k provedení útoku s tím, že rozkaz k zahájení bude vydán podle potřeby. Byl tedy časový náskok na straně Německa, které přikročilo ke konkrétním přípravám v oblasti soustředování sil, příprav potřebné infrastruktury a ideologického zdůvodňování. Hitler si byl jist natolik úspěšností svého plánu, že se v průběhu přípravy na přepadení Sovětského svazu odvážil jako by mimochodem zahájení i úspěšné zakončení balkánského polního tažení v dubnu – květnu 1941 a našel ještě dostatek času k včasnému přesunu volných sil z Balkánu na východní frontu. Šlo přitom o přesuny ohromného rozsahu desítek divizí, o nichž věděli o prostí občané, natož pak výkonná zpravodajská služba, jako byla bezesporu sovětská. Ta určitě hodnotila situaci reálně a správně, ale politické vedení státu na její hodnocení dostatečně nereagovalo.

Proto lze skepticky přistupovat k tvrzení, že soustředování sovětských vojsk a dosažení pohotovosti ke strategickému preventivnímu úderu mělo být ukončeno do 10. července 1941. Takový obrovský rozsah přesunů vojsk a materiálu, jakož i zaujetí útočné sestavy, nemohla sovětská infrastruktura, hlavně dopravní síť, v daném případě zvládnout.

Na druhé straně lze s autorem publikace souhlasit v tom, že na sovětské straně nebyla vybudována účinná obranná zařízení a celková sestava sovětských vojsk neměla vyhraněně obranný charakter. To potvrzuje, že **zásadním cílem byl preventivní úder proti nepříteli, připravujícímu se na agresi.**

Po mezinárodně právní stránce byla situace paradoxní, protože všechny přípravy na obou stranách probíhaly za existence paktu o neútočení z 23. srpna 1939, jehož pětiletá

smluvní platnost ještě nevypršela. Každý z potenciálních protivníků přitom věděl, že pro oba diktátory nebude v Evropě místo. Vyhrát mohl pouze jeden z nich.

Hitler si byl vědom toho, že vyřazení SSSR znamená pro něj absolutní dominanci v Evropě, zmocnění se zdrojů strategických surovin, otevření cesty na Blízký východ a praktickou nerealnost porážky ze strany anglosaských mocností.

Stalin chtěl Hitlerovi zabránit v dosažení těchto cílů a zvrátit strategickou situaci ještě předtím, než Německo plně zapojí ve svůj prospěch ekonomické i vojenskoprůmyslové kapacity celé Evropy a zesílí tím tak, že bude mít všechny výhody na své straně. S realizací druhé fronty (proti Japonsku) v dohledném časovém horizontu počítat nemohl a Anglie v té době nepředstavovala rozhodující vojenskou sílu v Evropě. Poměrná vyrovnanost sil ve vojenské oblasti mu podle jeho názoru dávala určité možnosti úspěchu a zřejmě počítal i s určitým protiněmeckým odporem evropských národů. V tom smyslu se jevilo Stalinovo úsilí jako morálnější a spravedlivější, i když o konečném cíli existovaly pochyby.

To ovšem neřká autor s úplnou otevřeností, ale přemýšlivý čtenář k závěrům v tomto smyslu určitě dojde.

Jedním z výrazných kladů Maserovy knihy je částečné osvětlení úlohy zpravodajských služeb v tomto období ve prospěch připravovaných operací. Do této oblasti se historikům zpravidla vstupovat nechce pro její nepostižitelnost, nedostatek přístupných dokumentů a časté zvraty a obraty v činnosti zpravodajských služeb. V tomto směru je Maser určitou výjimkou, i když zpravodajskou činnost považuje jen za zdroj doplňujících informací. Plně proniknutí do rozsahu a praktik zpravodajských služeb není pro historika většinou ani možné.

Při výběru dokumentů je v knize jasná převaha dokumentů německé provenience. Značnou část tvoří memoárová literatura vysokých vojenských hodnostářů třetí říše – náčelníků generálních štábů a velících maršálů. To sice poskytuje zasvěcený přehled o plánování a vedení operací, avšak do značné míry zatěžuje dílo argumentací, kterou tito funkcionáři uvádějí ke zmenšení vlastní odpovědnosti za činnost, ne vždy slučitelnou s platnými mezinárodními pravidly pro vedení války. To však nesnižuje celkovou hodnotu knihy jako zasvěceného pojednání o jedné z nejzávažnějších kapitol druhé světové války.

Celkově je kniha rozdělena do pěti hlavních částí. V první z nich, nazvané „*Otevřená stávilka k válce v Evropě*“, je věnována především Hitlerově expanzivní politice, a posléze prvním pokusům o sblížení mezi Berlínem a Moskvou. Pro českého čtenáře je zde velmi zajímavá především pasáž o vztahu Moskvy k mnichovské dohodě, která přináší méně známé skutečnosti. Prohlášení Sovětů, že v roce 1938 nezasáhli, protože se Československo neobrátilo na Moskvu s prosbou vystoupit proti Německu, je průhledné. Nedá se ovšem přehlédnout, že Sovětský svaz se po rozhodnutí Francie nenacházel v jednoduché situaci, zvláště když se ještě i Polsko i Rumunsko bránilo dovolit Rudé armádě pohyb přes jejich území. A i kdyby se Rumunsko zachovalo jinak, bylo by pro Rusy v důsledku totálně dezolátní a primitivní rumunské železniční sítě sotva možné přepravit svou první divizi na Slovensko, přes nepřímou trať Rumunska, dříve než za tři měsíce. George F. Kennan to shrnul v jednom rozhovoru takto: „Ruské prohlášení o připravenosti pomoci Československu, kdyby to učinila Francie, bylo gesto, které Moskvu téměř nic nestálo.“

Je tu zasvěceně popisována složitá diplomatická hra nejen mezi dvěma totalitními režimy, ale i vyjednávání a stanoviska britské a francouzské diplomacie v letech 1938-1940, jakož i výhody a nevýhody tehdejší mezinárodní situace pro jednotlivé aktéry. Jednání se západními vojenskými misemi nařídil Stalin přerušit a ukončit. Nestalo se to však proto, že čekal na Hitlerův vstřícný souhlas, nýbrž proto, že nebyl schopen prosadit své požadavky a očekávání.

Pakt o neútočení byl pro oba partnery stejně užitečný. V září 1939 mohl Stalin okupovat území východního Polska, v červnu roku 1940, v červenci Lotyšsko a v srpnu 1940 Estonsko. Sovětský svaz, který se na mezinárodní úrovni rozhlížel po úvěrech a nutně potřeboval technické vybavení nejen pro svůj horečně se rozvíjející zbrojní průmysl, nárokuje v roce 1941 již 43,4 procenta veškerého státního rozpočtu SSSR a zaměstnávající 23 milionů lidí, musel na smlouvu pohlížet jako na zisk – pakt mu otevřel cestu na západ. Hitler pak, který Stalinovi poskytl mnohem více než západní mocnosti, si za to u něho zasloužil volnou ruku pro svou válku proti Polsku, si mohl být zase dočasně jist tím, že nebude muset bojovat na žádné druhé frontě. Sovětský svaz těžil v neposlední řadě i z nejasných formulací týkajících se vzájemných zájmů o východní Evropu. Zatímco sovětská strana zdůrazňovala svůj „zájem“ o Besarábii, prohlásila německá strana, že ji „tyto oblasti politicky naprosto nezajímají“.

Od r. 1939 bylo Rudé armádě na základě dekretu uloženo, že již navzdory propagandě nesmí nadále závazně platit „tradiční“ sovětská vojenská doktrína, že armáda je pouhým obranným nástrojem, jak tomu bylo doposud, ale že má jako útočná armáda „potírat nepřítel a obratně organizovanými společnými akcemi všech druhů zbraní ho musí v rozhodném útočném boji zničit na jeho vlastním území“. Ne náhodou měly hlavní referáty generálů během zasedání velitelů obranných okruhů a armád v prosinci 1940, na němž se výlučně diskutovalo o operativních opatřeních proti Německu, následující obsah: Podstata moderní útočné operace, Vojenské ozbrojené síly v útočné operaci a v boji se vzdušnou převahou a Nasazení mechanizovaných vojenských svazů v moderních útočných operacích.

Druhá část pod názvem „*Neblahá aliance*“ zahrnuje období od německé a sovětské války proti Polsku k válce sovětsko-finské. Obsahuje rozbor příčin a průběh války proti Polsku, osvětluje Stalinovy propočty o novém rozdělení světa a celkový vývoj tehdejšího německo-sovětského sblížení. Je zvláštní, že německo-polská válka hrála v sovětském tisku zpočátku tak nepatrnou úlohu, že sovětské obyvatelstvo nepociťovalo ani starosti, ani rozrušení. Tisk se choval tak, jako by na západní hranici Sovětského svazu šlo jen o přestřelku, která se Moskvy týkala jen pramálo.

Hitler si přál „jen“ lokálně omezenou válku, nepřál si druhou světovou válku. Pro Stalina však válka vypukla již dávno před 1. zářím 1939. Jeho argumenty: Japonsko vedlo od r. 1937 dobytčnou válku v Číně, Itálie přepadla Albánii a v květnu 1939 anektovala Habeš, němečtí a italští dobrovolníci bojovali od jara 1939 ve Španělsku na straně Franka. Rakousko se stalo součástí „Velkého Německa“ a Hitler rozbil „zbytek českých zemí“. Všeobecná branná povinnost, schválená 1. zářím 1939 Nejvyšším sovětem, se za těchto okolností dala jen s obtížemi považovat za náhodu.

10. března 1939 během XVIII. sjezdu VKS(b), Stalin vyhlásil, že druhá světová válka začala „novým dělením světa“, a z toho důvodu musí být Sovětský svaz kdykoli ochoten a schopen zajistit si svůj podíl silou zbraní.

Nejzajímavějším je stanovení německých a sovětských zájmových sfér především v Pobaltí, které mělo vliv na další události roku 1940. Pro analytika tehdejší situace je nesporně cenná stať o výkonnosti zbrojního průmyslu a vojenské síle obou protagonistů. V roce 1939 byl totiž Hitler sice vojensky a hospodářsky schopen vést proti Polsku krátkou válku, ale více se odvážít nemohl. Podle Hitlerova požadavku z r. 1936 měla být sice obrana v r. 1940 připravena na případnou válku a být schopna plného nasazení, ale zbrojní program se rozbíhal velmi těžkopádně. Do září 1939 neexistovala v žádném německém hospodářském odvětví výroba, která by jen naznačovala přípravu na válku. Ještě v třetím roce války neexistoval ani centrálně řízený plán, ani centrálně řízená zbrojní výroba. Každá část branné moci – vojsko, válečné letectvo a námořnictvo – se vyzbrojovala sama za sebe, podle Hitlerem schválených programů. Stálé spory o suroviny a pracovní síly byly jen jedním z důsledků boje o příslušné kompetence. Žádné společné dohody. Protože v Německu až do té doby neexistoval žádný válečný plán, chyběl nutně i diferencovaný zbrojní plán. Např. v r. 1940, kdy činil podíl zbrojního průmyslu na celkové průmyslové výrobě stále ještě méně než 15 procent, bylo měsíčně vyrobeno 40-50 tanků (v protikladu k r. 1944, kdy se za měsíc vyrobilo více než 2000 tanků).

Hospodářský a vojenský poměr sil mezi Sovětským svazem a Německem tedy neskýtal Stalinovi v oné době žádný motiv k tomu, aby si sugeroval znepokojení nebo dokonce strach a aby nechal svět věřit, že Hitler je snad schopen vážně ohrozit Sovětský svaz. Hodnocení událostí a dokumentů připouští domněnku, že Stalinovi šlo o to, aby hitlerovskému Německu včas a systematicky dával nálepku „agresora“ a aby psychologicky připravoval půdu k pozdějším vlastním operacím útočného rázu. Proti 7184 dělům německého dělostřelectva v červnu 1941 obdrželo sovětské válečné letectvo od 1. ledna 1939 do 22. června 1941 17 745 bojových letounů a dělostřelectvo dostalo 99 578 kanonů a granátometů. V roce 1941 si sovětský zbrojní průmysl činil nárok na 43,4 procenta veškerého sovětského státního rozpočtu. 22. června 1941 disponovalo sovětské válečné letectvo proti německé branné moci v každém případě více než pětinasobným počtem letadel a více než sedminásobným množstvím tanků, což Hitler v r. 1941 ani nevěděl.

Zde je ovšem potřebné srovnání i s jinými prameny, i když v hlavních rysech zřejmě nepůjde o podstatné rozdíly.

Další vývoj situace je předmětem souhrnné kapitoly, konstatující a osvětlující praktické uplatňování moci diktátorů v kontinentální Evropě. Sem patří válka SSSR proti Finsku, porážka Francie v roce 1940, připojení Pobaltí, Besarbie a Bukoviny k SSSR a německé tažení do Dánska a Norska. Komunistické strany se tehdy řídily interpretací, platnou pro sovětskou vojenskou doktrínu: Vlastní útok = obrana, cizí obrana = útok. Výmluvné je prohlášení polického byra KS Velké Británie: „Nyní začíná totální válka ... Nové země, další miliony pracujících jsou vystaveny hrůzám imperialistické války ... Je to válka proti německému lidu, aby mu byly opět vnuceny Versailleské podmínky, je to válka za udržení a rozšíření britského impéria, za nadvládu pravice v Evropě a za boj proti dělnické třídě všech zemí.“ (Daily Worker, 11. května 1940)

Dosti lapidárně je vyjádřeno stanovisko a úsilí Winstona Churchilla v nejtěžších chvílích Velké Británie a pomalý vývoj angažovanosti USA v evropském konfliktu.

Značnou pozornost věnuje autor i pokračující Stalinově podrážděnosti v důsledku válečných úspěchů tehdejšího smluvního partnera – nacistického Německa.

Britský pokus z 22. října 1940 získat SSSR pro nějakou smlouvu, ztroskotat na Stalinově naději, že mu Hitler nabídne něco lepšího. Velká Británie navrhla Sovětskému svazu, aby vůči Londýnu projevoval stejně příznivou neutralitu, jako vůči Berlínu. Moskva by se musela vzdát vyrovnání s Japonskem, kdyby dohoda o vyrovnání podporovala japonské „útočné plány“. Zato chtěla Británie uzavřít se Sovětským svazem velkorysou hospodářskou smlouvu, přiznat faktickou nadvládu Sovětského svazu nad Estonskem, Lotyšskem, Litvou a Besarabií, severní Bukovinou a nad tou částí polského státu, která byla od polního tažení do Polska pod sovětskou kontrolou. Ale Stalin, který se cítil být obětován, chtěl více a doufal, že mu to Hitler nabídne. Celkově je tato část zajímavá z hlediska osvětlování souvislostí než interpretace vcelku známých historických skutečností.

Třetí část knihy, nazvaná *„Nad hradním mírem se stahují mračna“*, se zabývá obdobím, které by se dalo charakterizovat jako postupná ztráta důvěry mezi Hitlerem a Stalinem, pokud vůbec nějaká kdy byla. Stalin lavíruje mezi Hitlerem a Churchilllem a Hitler se opět s větším důrazem zaměřuje na svůj starý cíl – získání „životního prostoru“ na východě. Dochází ke změně orientace německého zbrojení a v listopadu 1940 i k prvním štábním cvičením na operačně taktické úrovni, jejichž předmětem je polní tažení na východ ve smyslu plánu Barbarossa.

I na sovětské straně probíhají v této době synchronizované přípravy na vzájemné střetnutí, avšak Stalinův zásluk na války, které by mohly být pro něho užitečné, se již v té době nevztahoval pouze na Evropu. Šlo mu i o to, aby mohl zosnovat válku na Dálném východě, od níž si – stejně jako v Evropě – sliboval zisk. „Budeme souhlasit se všemi smlouvami, které by mohly vyvolat konflikt Japonska se Spojenými státy,“ stálo např. v telegramu sovětského ministerstva zahraničí ze 14. června 1940, adresovaného sovětským velvyslancům v Japonsku a Číně.

Vzhledem k oboustrannému postoji a přípravám může být Hitlerova válka chápána jako jednoznačně „preventivní válka“, a to ne z operačně-taktického pohledu, ale z pohledu strategicko-taktického. Ideologická dimenze se v této souvislosti jeví jako druhořadá. Rozbor průběhu války, několikerych – z části závažných – změn orientace zbrojního hospodářství a úprav co do síly vojenských jednotek (až do 22. června 1941) ukazují Hitlerovu strategii daleko více jako spíše nákladně vedenou improvizaci. Tendence vést rasově ideologickou válku, kterou Hitler uvedl do hry při rozhovorech koncem února 1941, se rozvíjela teprve v průběhu neúspěšných bojových akcí na sovětském území.

Po stránce operačně-strategické je nejzajímavější a nejobsažnější čtvrtá část pod názvem *„Konkurenční program“*. Zabývá se srovnáváním Hitlerova plánu a přípravou sovětského strategického nástupu v roce 1941.

Podle vyprávění maršála Vasilevského se v první polovině roku 1941 „velmi pečlivě studovaly otázky útoku a strategie obrany. Lidový komisař obrany požadoval ve svých směrnicích po vedoucích kádrech Rudé armády, aby věnovali obranným operacím stejnou pozornost jako operacím útočným“. Nechtě tím opět potvrdil, že předstírané těžiště směru vojenského myšlení a vojenských opatření nebylo v obranné operaci, jak s ideologických důvodů tvrdilo na veřejnosti, ale v operaci útočné.

Podle hesla, že nepřítele je nutno zničit na jeho vlastním území, se sovětské vedení již dříve (od r. 1938 obzvláště intenzivně) snažilo o to, aby stále více posilovalo svou hospodářskou a vojenskou moc. Tyto předpoklady nakonec Stalinovi umožnily mít 22. června 1941 (podle sovětských statistik výroby z let 1938 – 1941) k dispozici 29 tankových sborů s minimálně 24 000 tanky (22. června 1941 disponovala Rudá armáda již více než 1862 exempláři nejlepších tanků na světě, typy T 34 a KV – Kliment Vorovičov – s nimiž se německé tanky III a IV nedaly v žádném ohledu srovnávat), 23 245 válečných letounů (mezi nimi 3719 nejmodernější výroby), 148 000 děl a granátometů, k nimž na začátku německo-sovětské války neexistovala ani přibližně adekvátní německá protiváha: 3648 tanků a úderných děl (z toho 1700 zcela zastaralých), 2510 válečných letounů a 7147 děl. Vzhledem k této skutečnosti se zdá přímo ohromující, jak špatně byl německý generální štáb informován. Např. ještě dva dny před začátkem německo-sovětské války bylo zaznamenáno v jedné německé tajné informaci, že „Ruské vzdušné ozbrojené síly mají podle dosavadních podkladů jen něco přes 6000 frontových letadel“.

Autor také komentuje prováděná velitelsko-štábní cvičení a trvalé zvyšování úsilí sovětského zbrojního průmyslu, jakož i teoretické přípravy k soustředování a přípravě vojsk. Ani v první, ani v druhé válečné hře nebyla hlavním úkolem obrana západních hranic Sovětského svazu, ale útok. Zatímco „válečné akce“ první hry končily v „západním Prusku“ – pochodem na Königsberg (Královec), probíhaly válečné akce druhé „hry“ v Polsku, Československu, Rumunsku a Maďarsku. Závěrečným bodem byl útok na Budapešť.

Na rozdíl od německého velení byli Sověti informováni o síle svého nepřítele opravdu spolehlivě. V lednu 1941 počítali přibližně s 210 divizemi, což do jisté míry odpovídalo skutečnému stavu věcí. 22. června bylo na německé straně připraveno: 153 německých divizí, 12 rumunských pěších divizí, 2 slovenské pěší divize, 3 italské motorizované divize a 18 finských divizí. K tomu přistupovaly: 4 rumunské jezdecké brigády, 1 tanková brigáda a 3 horské brigády, 2 maďarské motorizované brigády a 1 jezdecká brigáda a 1 slovenská motorizovaná divize.

Od května 1941 už v Sovětském svazu nemohly být probíhající změny utajovány. Žáci vojenských akademií byli předčasně poslání zpět ke svým jednotkám, letiště byla maskována a 1. května 1941 bylo povoláno 800 000 záložníků.

Pravda z 1. května naznačovala překvapení, na něž měl být sovětský lid připravován. 6. května Stalin převzal úřad předsedy vlády. Den předtím měl v Kremlu před několika sty absolventy vojenských akademií 40minutovou přednášku. Protože se Stalinův projev nesměl ani nahrávat na gramofonovou desku, ani stenografovat, měli Stalinovi stoupenci možnost šířit verze, které režim z propagačních důvodů pokládal za nezbytné. Nicméně jeho konstatování, že válka mezi Německem a Sovětským svazem začne „téměř nevyhnutně v roce 1942“ a bude eventuálně rozpoutána Sovětským svazem, utkvělo v paměti všem osobám, které to slyšely.

Na německé straně jsou kritizována některá chybná rozhodnutí německého generálního štábu. Erich von Manstein vyčítal v roce 1955 Hitlerovi, že všeobecný záměr v rozkaze Barbarossa nebyl nakonec ničím jiným, než operativním, nebo vůbec jen taktickým „receptem“. Díky mocnějším výkonům německého vojenského velení a jednotek bylo sice dosaženo mimořádných úspěchů, které přivedly sovětskou

brannou moc na pokraj porážky, avšak tento „recept“ nikdy nemohl nahradit operační plán, který by vzhledem k poměru sil a šíři válečné scény měl od počátku zaměřit na možnost případně usilovat o zničení sovětské branné moci ve dvou polních taženích.

Autor ukazuje, že plán Barbarossa nebyl pro sovětské politické a vojenské vedení tajemstvím (radiostanice Dora ve Švýcarsku, dr. Sorge) a základním obsahem přípravy bylo jeho paralyzování. Tvrzení, stále znovu šířené tiskem, že Sověti byli 22. červnem německým útokem zcela zaskočeni, vůbec neodpovídá skutečnosti. Podle informací vojenských důstojníků všech hodností nastoupily již 21. června jednotky Rudé armády na pozice, aby alespoň „zadržely agresora“, který je předešel. Po Stalinově smrti se objevila verze, že někteří velitelé obranných okruhů a jejich štáby v noci na 22. července nic netušíce spali. To není pravda.

Kniha neponechává stranou ani balkánské tažení Hitlera v dubnu a květnu 1941 a jeho rozpory, způsobené odletem Hitlerova zástupce Rudolfa Hesse do Velké Británie.

Pro vojenského historika a стратега je zde nejvýznamnější **Vasilevského operační plán soustředění a nástupu vojsk** a další opatření, řízená náčelníkem generálního štábu, pozdějším maršálem Žukovem. Na německé straně je to posuzování a analýzy možnosti nepřitele německým generálním štábem. Autor dokazuje, že charakteristické pro tehdejší situaci bylo předstírání normální situace, až do posledního okamžiku. Jako zdařilé lze posuzovat i průběžné komentování vzájemných vazeb mezi přípravami a diplomatickou aktivitou, jako například uzavření paktu o neutralitě mezi SSSR a Japonskem, který Sovětskému svazu uvolnil ruce pro válečné akce ve východní Evropě, a na druhé straně úsilí Německa o zapojení spojenců do války proti SSSR.

Poté, co Stalin vyjádřil názor, že německý útok nemůže být očekáván po začátku podzimu, protože to je „pro německý útok již pozdě“, připravovalo se v Sovětském svazu všechno na to, aby se německým možnostem „předešlo“ vlastním útokem, jak to bylo naplánováno ve zmiňovaném operačním plánu, podepsaném Timošenkem a Žukovem. Stalinův odhad, že by Hitler mohl „přijít“ nejdříve začátkem roku 1942 způsobil, že vysocí důstojníci, se svými přípravami příliš nespíchali. Kdo ovšem vychází z toho, že Stalin chtěl rozpoutat svůj útok až v roce 1942 přehlíží fakt, že Rudá armáda by v tomto případě byla musela přezimovat venku, nebo zvládnout zpáteční pochod na místa s postačujícím množstvím vybudovaných zimovišť.

Konfrontace písemně podložených německých očekávání, domněnek, omylů, rozborů faktů a nadějí s fakty, které bylo možno o čtyři týdny později registrovat jako prokazatelnou realitu, přesvědčivě odhalila, že Sovětský svaz definitivně připravoval preventivní válku. Že při gigantickém pochodu Rudé armády na západní hranici nešlo o zastírací manévr, ani o nějakou drastickou metodu nátlaku nebo pokusu vydírání. Důstojníci, poddůstojníci a vojáci Rudé armády věděli z vlastní zkušenosti, že „povídačky“ o sovětské armádě, jako o „obraně armádě“ byly pouze jednou z verzí propagandy. A tuto skutečnosti potvrzovali téměř bez výjimky poté, co upadli do zajetí. Tak např. ukrajinský kapitán N. S. Bondar 23. července 1941 prohlásil, že se „Rudá armáda vůbec nechystala k obraně, ale k útoku“. Jeho pluk dostal před začátkem války „příděl“ map, týkajících se území až ke Krakovu a horní Visle.

Okolnost, že Hitler svým útokem Stalina předešel, a tím prakticky vzal na sebe úlohu věrolomného partnera, měla své historické důsledky. Vedla k porážce Německa

a vynesla Stalina do pozice vítěze a vládce ohromného impéria, které přežilo jeho smrt téměř o čtyřicet let.

Pátá část knihy, nazvaná prostě „*Dodatek*“, obsahuje souhrn dostupných dokumentů a poznámek, rozsáhlou biografii a výběrové rejstříky. Může se stát významným zdrojem poznání o době, politickém dění a stavu tehdejšího vojenství, které ji doprovázelo. Tato část je pro vojenského historika zvlášť cenná nejen proto, že je dokladem autorova úsilí o objektivitu, ale obsahuje i odkazy a podklady pro další studium a objasňování i jiných událostí, souvisejících s tehdejším vývojem a ovlivňujících situaci i v pozdější době.

Po formální stránce má publikace některé dílčí nedostatky, které však nesnižují její analyticko-dokumentační hodnotu. Jde především o nedostatky ve vojenské terminologii českého překladu, vyplývající patrně z nedostatečné konzultace překladatele s vojenskými odborníky způsobené zřejmě i tlakem na brzké vydání.

* * *

Publikaci nelze číst jako beletrii a není to ani jejím cílem. Je určena v první řadě vojenským historikům a dále diplomatům, podle zásady „*historia magistra vitae*“. Je mementem pro všechny, kteří chtějí moc a násilí postavit na první místo v politickém dění a obžalobou šíleného dvacátého století, které produkovalo nejen ideologie násilí, ale pokusilo se tyto ideje prosadit násilnou praxí. I když zatím není naděje na úplnou eliminaci násilí z mezinárodních vztahů, měla by kniha Wenera Masera přispět k tomu, aby se násilí nestalo hlavní metodou řešení problémů současného světa. V tom lze spatřovat i její hlavní poslání a význam.

Werner Maser: Porušení slova, OLDAG 1996, ISBN 80-85954-13-3

Ing. Milan Štembera